

ПОРТРЕТ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2011

Ніщо не втішає, бо нічого не зміниш. Щоразу, коли мусиш їти, почувашся зрадником. Але я помирала без докорів сумління. Я була стишена й умиротворена, хоча погляди й жести навколо мали б мене хвилювати. Хіба не видно було спустошення в душах дітей і розпачу онуків, коли вони старались тамувати сльози та стримувати перешіптування? Вони були єдиною причиною останніх спалахів мого занепокоєння. Я звільнилась від хвиль часу і його тріпотінь, звелась до найпростішого виразу, щоб з'явитись перед своїм потомством легким безтурботним метеликом.

За кілька годин душа і тіло розлучилися, щоб знову зійтись там, де їх ніхто не шукатиме. Тепер маю честь жити на стіні просторої вітальні нашого паризького будинку по вулиці Ляффіт, 19, у «Портреті баронеси Джеймс де Ротшильд». За якийсь час я житиму у свого сина Альфонса на вулиці Сен-Фльорентен, на розі площі Згоди, потім мешкатиму у Ферр'єрському замку¹ до того часу, аж доки мене не відправлять у заслання до замку Нойшванштайн², — то буде дивовижна й омріяна подорож, яка матиме продовження у всіляких мандрівках до найпрекрасніших музеїв світу, поки мої

дні мирно не спливають на острові Сіте поруч із резиденцією Лямбер³.

Мабуть, схильні до ностальгії душі розвивають із часом здатність до ремінісценцій. Кожне місце, у якому я побувала, вдіяло мені якусь деталь чи колір, якийсь обрис чи погляд, слово чи запах, які спрямовували мене до спогадів, відкривали потаємні двері і давали змогу повернутися до себе завдяки дивній і загадковій роботі пам'яті. Я люблю теперішнє за таємничий зв'язок із минулим і за легкість, з якою воно переносить у старанно замасковані моменти життя.

Енґр⁴ намалював мене між 1844 та 1848 роками, але оселилась я у портреті лише вранці першого дня вересня 1886 року, коли померла. Та жінка, яка зображала мене, і я стали тепер однією істотою, яка житиме доти, доки мої рідні опікуватимуться мною і відбиратимуть у варварів. Завдяки такій парадоксальній ситуації я опинилась по той бік світу і, одночасно, у центрі життя цієї родини.

Я стала портретом.

ВУЛИЦЯ ЛЯФФІТТ

Я не розраховувала на те, що зустріну смерть із широко розплющеними очима. Навіть якби я її впізнала. В останні роки, усвідомлюючи, що мені залишилося надто мало часу, щоб дістатись до споду свого «я», я потерпала від втрати зору; незважаючи на операцію з видалення катаракти, мене лякала перспектива вже не побачити мій зелений севрський порцеляновий посуд, кожен предмет якого Буше перетворив на унікальний витвір мистецтва. Це роз'їдало мене швидше, ніж гангрена, яка поширювалася блискавично.

Я відійшла, як і сподівалася, у тиші Булонського замку, огорнута теплом дорогих мені людей. Напади подагри мордували мене вже майже рік. Через несамовиті болі у грудях я зовсім не могла лежати, а так мріяла про самотню, скромну й мовчазну агонію за репсовими завісами мого великого ліжка. Але гідно триматися треба до самого кінця і залишати хоч дрібку іронії навіть у найбільшій скруті. Мої дні спливали у великому фотелі, а ночі — у розсувному кріслі. Я поступово відходила від світу, щоб зберегти себе для сім'ї та вузького кола давніх і вірних друзів. Я тікала не від світу, а від світської

метушні. У житті завжди надходить момент, коли безболісно позбуваєшся непотребу.

Я не виходила зі своєї кімнати на другому поверсі уже кілька тижнів. Останні два до мене щодня навідувався головний рабин. За вікнами вдалині височів пагорб Сен-Клю. О пів на шосту донька і невістка закрили мені очі.

Романісти охоче описують тіло покійника, але ніколи не говорять про тіло покійниці; хоча йдеться про той самий кістяк, зтягнутий у різні обгортки. Про моє поховальне вбрання подбала панна Блум, дотримуючись наших релігійних приписів: батистова, оздоблена мереживом сорочка, дві білі полотняні запаски спереду і ззаду, білий мотузяний пояс навколо талії, мереживна хустинка на грудях, чорно-біла пов'язка на шиї, білий гофрований очіпок на голові. А дітям спало на думку взути мене у білі шматяні капці. Потім мене поклали на залізне ліжко. Коло нього засвітили лампу, яка горітиме увесь рік.

Шість десятків служників прийшли попрощатися зі мною. Похорон призначили через два дні після смерті, об одинадцятій тридцять.

Завжди думаєш, що у тебе досить часу попереду, коли гадуєш, як багато його було позаду. Я почувалася поза роками, у повноті. Коли слабшаєш, а гамір світу тобі дошкуляє, треба вміти відступити; або, продовжуючи світське життя, мати принаймні такт не почуватися при цьому спустошеним й ураженим. Найгірше зі мною вже трапилося, нічого нестерпнішого зі мною не станеться.

Я втратила сина Соломона; йому було 29, а мені 59 років. Тоді я вперше змогла відчувати, як далеко заходить смерть у

пошуках жертви. Біль за втраченим сином беззвучно розкрив матерію мого життя. Але його невидима присутність була такою помітною у нашому житті, що мені здавалось, ніби він ніколи нас не покидав. Тільки час зміг мене розрадити.

Чи буває більша нагорода, ніж бездоганно спланована й позбавлена несподіванок смерть? У мене була така смерть. Я її спланувала не тому, що увесь останній рік дуже страждала, а тому, що це була така дрібниця супроти мого найсильнішого бажання піти з цього світу, подарувавши рідним упевненість, що відтепер я благословлятиму і захищатиму їх з того світу.

Книжки зі списками лежали на шістьох консолях по обидва боки галереї. Сотні людей ставали до них у чергу, перш ніж піднятися на ґанок. Черга простягалась аж на вулицю Ляффітт. Вітальню зліва на першому поверсі перетворили на домашню капличку. На подвір'ї аж потемніло від посланців. Такої тісняви, зчиненої вдячними нам людьми, не бачили з часу останнього балу, але це нікого не бентежило. Свідки моєї добродішності розчинились у натовпі: тут були і сестри милосердя з католицьких шкіл Лані, і адміністратор з *L'Univers israélite*, і постраждалі від повені у Бельгії, породіллі з Єрусалима, нужденні з Венсена, польські сироти, а також усі відважні незнайомки, чоловіки яких постійно мають проблеми кінця місяця на початку місяця. Мушу визнати, що мене потішило видовище цієї неочікуваної штовханини. Бо я допомагала і підтримувала за умови, що про це знатимуть лише ті, кого це стосується.

ЗМІСТ

1. Вулиця Ляффітт	7
2. Вулиця Сен-Фльорентен	51
3. У замку Ферр'єр	118
4. У замку Нойшванштайн	166
5. У Луврі	211
6. У Лямбері	248
Висловлення вдячності	261
Коментарі	266